

УДК 373.5.016:784.072

Мережко Ю.В.

АКТИВІЗАЦІЯ ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ.

В статье рассматривается проблема творческого самовыражения старшеклассников в музыкально-исполнительской деятельности; раскрываются методы активизации творческой деятельности учеников.

Ключевые слова: активизация творческого самовыражения, творчество старшеклассников, интерпретация, художественный образ, украинская вокальная музыка.

Проблема активізації творчого самовираження учнів є однією з актуальних та важливих в теорії та методиці навчання музики. Перехід до 12-річної шкільної освіти в Україні зумовив необхідність по-новому визначити підходи до музичної шкільної освіти. Апробація навчальної програми інтегрованого курсу з художньо-естетичного циклу (Л. Масол та ін.) дала позитивні результати, що зумовило внесення суттєвих змін у освітню галузь «Мистецтво» як у початковій, так і старшій школі.

Програма «Музичне мистецтво» як для початкової (1-4 класи), так і для старшої школи (5-11 класи) побудована за принципом поліхудожності, що реалізується через встановлення об'єктивно існуючих зв'язків між музикою та іншими видами мистецтва. Так, в нову програму «Мистецтво» для кожного класу увійшли два домінантні види мистецтва (наприклад, «Музика» і «Образотворче мистецтво») як один тематичний цикл, метою якого є збагачення духовного світогляду учнів завдяки встановленню міжпредметних зв'язків між різними видами мистецтва (хореографія, театр, кіно тощо). Методичні проблеми естетичного навчання та виховання у початковій школі ґрунтовно розглянуто також сучасними дослідниками (Хлебникова Л.О. та ін.). Проблему залучення підлітків до естетичних

цінностей засобами самодіяльної театральної творчості досліджує педагог Шахрай В.М. В основу методики була покладено завдання художнього, творчого, особистісного розвитку школярів через пізнання музичного, образотворчого та хореографічних видів мистецтв.

Проблемами естетичного виховання старшокласників плідно займалися українські вчені Ничкало С.А., Миропольська Н.Є. та ін. Розглядаючи зміст, форми організації естетичного виховання в школі, вони дотримуються думки про те, що мистецтво сприяє пізнанню суспільних цінностей молодій людини через розвиток його ставлення до художніх творів, вчені наголошують на необхідності культурологічного спрямування естетичного виховання учнів, особливо учнів старших класів. Педагогічні пропозиції науковців спрямовано на «становлення високоосвіченої, всебічно розвиненої, гуманної, високоморальної, творчої, активної особистості, наділеної чітко окресленою громадянською позицією, патріота своєї Батьківщини, відкритої для культурних взаємозв'язків з навколишнім світом» [1, 112].

Аналіз наукової літератури дає підстави вважати, що проблема творчого самовираження учнів цікавить сучасних вчених, які досліджують цю проблему стосовно різних вікових категорій учнів. Водночас підкреслимо, що питання естетичного виховання старшокласників засобами відтворення української музики у процесі сольного співу ще недостатньо розкрито. Саме такий аспект роботи зі школярами становить предмет нашої статті.

Творчість - діяльність, результатом якої є створення нових духовних та матеріальних цінностей. Музична діяльність учнів юнацького віку на заняттях сольного співу зосереджено на пошуку пізнавального і творчого характеру. Зокрема, навчання старшокласників пов'язано з самостійним «знаходженням» та творчим оволодінням прийомами сольного співу. Українська музика завдяки особливій образності активно сприяє утворенню у них музично-слухових уявлень. Активність процесу музичної творчості забезпечується завдяки синтезу таких психічних процесів, як емоційний

відгук на художні образи, їх естетичне осмислення, інтуїтивне та логічно-пізнавальне осягнення змісту, творча уява.

Творче самовираження у вокально-виконавській діяльності учнів старших класів відбувається на основі особливого настрою психіки учня, усього його організму, налаштованого на віднайдення нового, раніше небувалого. Пробудження в учня прагнення до творчості, його оцінного ставлення до виконуваного, психологічне налаштування на роботу над вокальним твором та на її позитивний результат, є важливими складовими процесу співу.

Натхнення – є «двигуном» виконавця у передачі музичного образу твору. Саме завдяки натхненному стану співака під час співу найкращим чином досягається естетичний рівень виконання. Натхнення сприяє творчому самовираженню учня-виконавця, його здатності відтворювати власне єство мовою звуків, які «линуть із душі», передаючи душевний стан, емоції та настрої юних співаків. Вокальні твори українських композиторів являють собою благодатний матеріал для розвитку у старшокласників любові до співу, до процесу розвитку власних вокальних даних. Саме натхненність, виразність, образність вокальних творів української музики містить потенціал заохочення учнів до творчого самовираження.

Процес розучування та виконання пісні проходитиме набагато ефективніше, якщо учні будуть знаходитися у піднесеному настрої. Як показали наші дослідження, саме цей стан найкращим чином сприятиме самовираженню при виконанні твору. Дуже важливо, щоб юні виконавці виконували твір, глибоко відчуючи його і переживаючи його зміст.

Розучуванню будь-якого твору має передувати самостійний підбір інформації учнями щодо історії створення твору, короткі відомості про авторів; додаткова бесіда вчителя про життя та творчість композитора, його стиль, обставини написання твору; сумісне розкриття вчителем з учнями сюжету твору, що допоможе зорієнтуватись у змісті художнього образу.

Докладний аналіз творчості композитора, його стилю допоможе глибше відчувати особистість автора, усвідомити його погляди на життя, пізнати ціннісні орієнтації, смаки, світоглядні позиції тощо.

В процесі дослідження ми дійшли висновку, що зіставляючи особистість композитора із результатами його творчості, можна підвести старшокласників до думки про їх можливість власного самовираження у творчості. «Перевтілюючись» у автора твору, з усіма його уподобаннями, переживаючи обставинами його життя, учень легше зможе уявити собі художній образ, перенести його і передати зміст голосом, рухами.

Музично-творча активність, що виражається у створенні власної музичної думки, допомагає юному виконавці емоційно сприймати музику, свідоміше засвоювати засоби музичної виразності, точніше пережити загальний настрій твору. «Усі люди незалежно від віку, володіють творчою енергією, природною здібністю до творчості, разом з тим, саме процес творчості є глибоко перетворюючим, наші переживання й емоції є джерелом енергії, яка може бути вивільнена та перевтілена завдяки експресивним видам мистецтв у процесі самовираження», - таку думку висловлює відомий психолог Н. Роджерс [2, 18].

Спираючись на творчу енергію учня, потрібно навчити його вслуховуватися, переживати, осмислювати різноманітні звукові модифікації і тим самим трансформувати «чуже» музичне мислення в самостійне, власне.

Творче осягнення інформації вимагає від учнів подолання інертності мислення. Особливо інтенсивно це відбувається в процесі опанування умінь художньої інтерпретації музичного твору. Художня інтерпретація музичного твору – творчий аспект, етапами якого є сприйняття, осмислення та відтворення музичного «продукту». Художньо-творча інтерпретація музичного твору передбачає різні типи такі, як музикознавча; художньо-образна, яка передбачає такі форми, як вербально-змістовну і візуально-асоціативну; виконавська, творчо-композиторсько-світоглядна; театралізована.

Визначальним для *музикознавчої інтерпретації* є вивчення культури конкретної історичної епохи, стилю, жанру музичного твору, життя та творчості композитора. Цей різновид інтерпретації здійснюється на основі аналізу змісту твору. Тут зіставляються і пояснюються особливості відворення музичного матеріалу з точки зору музичної критики.

Залучаючи школярів до музикознавчої інтерпретації великого значення слід надавати з'ясуванню національних особливостей музики. Відомо, що «музична культура людини невід'ємна від культури народу до якого вона належить, або серед якого живе» [3, 91]. Кожна людина з перших днів свого життя знайомиться з культурою свого народу через пісні, казки, легенди, оповідання тощо. Так, учні старшого шкільного віку дуже добре знайомі з пісенною творчістю свого українського народу. Вони добре знають, що багатовікова історія нашої Батьківщини викладена в усному літопису - музичній скарбниці українського народу - українських народних піснях. Саме пісні - найцінніші твори українського народу, у яких від покоління до покоління передавалась історія народу, його традиції, особливості розвитку народної музичної творчості. Незчисленна кількість чудових українських пісень несе у собі долю волелюбного, працелюбного, мужнього, щірого українського народу. Старшокласники мають бути свідомі того, що українські фольклорні пісні і дотепер чарують нас своєю мудрою простотою, правдивістю, неперевершеною красою та довершеністю. Мелодійні пісні, барвисті коломийки, героїчні думи та ін. – музика нашого народу, якій притаманна життєвість, яскравість, правдивість, соковитість, пристрасність.

Учні мають дізнатись, що багато українських народних пісень стало нам відомо завдяки їх застосуванню композиторами у своїх операх, симфонічних, вокально-інструментальних творах. А деякі вокальні твори, які всі вважають народними, і знайомі їм з дитинства, мають своїх авторів. Старшокласники мають переконатись, що ці пісні, які важко відрізнити від народних, дійсно проростають з українського фольклору. «Народна мелодія

зберігається у емоційній пам'яті композитора та своєрідно виявляється у його власних мелодіях» [3, 157].

Після з'ясування історичних обставин створення музики важливо спонукати учнів до аналізу змісту твору. *Художньо-образна інтерпретація* відрізняється від суто музикознавчої використанням яскравого пояснювального матеріалу. Для того, щоб учні краще збагнули образний зміст твору бажано залучати різні джерела, наприклад, поезію, образотворче мистецтво, які мають співвідноситись із емоційними характеристиками вокального твору. Такий підхід допоможе старшокласникам не тільки зрозуміти, а й відчувати його художньо-образне змістовне «зерно» музики.

Однією з форм художньо-образної інтерпретації є *вербально-змістова інтерпретація*. В процесі такої роботи, наче б то відбувається синтез музичної думки з поетичною. Можна ознайомити учнів з декількома літературними уривками. Зіставлення, узагальнення уривків між собою, а потім із змістом пісні покращить, уточнить, конкретизує сприймання вокального твору, розкриє характерні риси української пісні. Наприклад, перед вивченням пісні на слова Марусі Чурай «За світ встали козаченьки» бажано ознайомити старшокласників з уривками з віршів українського радянського поета – П. Г. Тичини:

«Гей, вдарте в струни, кобзарі,	«Молодий я, молодий,
Натхніть серця піснями!	Повний сили та одваги,
Вкраїнські прапори вгорі —	Гей, життя, виходь на бій, —
Мов сонце над степами...	Пожартуєм для розваги!
Гей, рясно всипте цвітом шлях,	Гей, життя, ставай, тремти!
У дзвони задзвоніте!	Дай я з тебе посміюся.
Вкраїнське військо на полях	Хто сміліший: я чи ти —
Йде, славою повите».	Подивлюся, подивлюся».

Після зіставлення цих уривків, як показує практика, учні переймаються духом звитяги, мужності, козацької відваги, що позначається як правило, на більш образному виконанні пісні.

Різновидом художньо-образної інтерпретації слід вважати також *візуально-асоціативну інтерпретацію*, що передбачає звертання до різних видів мистецтв: музики та живопису. При відборі окремих творів треба особливо уважно ставитись до їх образної спорідненості. Наприклад, в процесі експериментального долідження ми пропонували учням порівняти музичний образ Наталки-Полтавки з опери М. В. Лисенка «Наталка-Полтавка» з репродукцією картини В. Маковського «Українська дівчина», а музичний її образ пісні «Віють вітри, віють буйні» - з картиною В. Ульянова «Маруся Чурай».

Виконавська інтерпретація, якщо вона переслідує мету творчого самовираження, передбачає зіставлення задуму композитора із змістом різних виконавських трактовок і вже на цій основі їх «перетворення» у художньо-суб'єктивне виконання. Прослуховування пісні у виконавських трактовках різних співаків закріпить у старшокласників уявлення про можливість різного підходу до виконання пісні, «власного бачення», сприятиме конкретизації, усвідомлення образного змісту пісні та її відтворення у власному виконанні.

В роботі над українською вокальною творчістю особливо ефективною можна вважати *творчо-композиторсько-світоглядну інтерпретацію*, яка передбачає здатність старшокласника стати на позицію автора твору, перейняти його думками і почуттями. Уявити себе в «ролі композитора», так ніби це сам учень створив музику. Для цього варто зіставити різні твори музичної спадщини композитора. Крім того, слід взяти до уваги, що інтонаційна близькість української пісні музичному сприйманню учнів може сприяти підведенню їх до думки, що вони можуть самовиразитись у виконанні, де відтворити власні погляди на життя, ціннісні орієнтації, світоглядні позиції, тощо. Творчому самовираженню учнів має також

допомогти прийом асоціювання змісту твору із дійсністю, із навколишнім світом. Старшокласники тяжіють і до героїки, і до ліричного світосприйняття.

Дівчата старшого шкільного віку більше схильні виконувати ліричні за тематикою пісні. У змісті ліричних пісень найчастіше розкривається тема кохання, а ця тема близька цьому віку. Лірична пісня - жанр української народної творчості, який часто застосовують українські композитори для створення власних вокальних творів та використовують у інструментальних творах. У будь-якій ліричній пісні передаються почуття, настрої, переживання, притаманні цілому українському народові. У всі часи лірична пісня несла у собі великий морально виховний потенціал, поетизуючі кохання, працьовитість, вірність, доброту та щедрість.

Не меншу творчо-спонукальну дію справляють чоловічі ліричні пісні, пройняті напруженою експресією та драматизмом. В процесі дослідження ми переконались, що юнаки з задоволенням виконують козацькі, солдатські, рекрутські, бурлацькі ліричні пісні.

Отже, лірична пісня близька учням старшого шкільного віку (дівчатам, хлопцям) за їх віковими ознаками. Вона допомагає через образне усвідомлення теми кохання, часто непростих стосунків між жінками та чоловіками прийти до творчого самовираження.

Театралізована інтерпретація музичного твору - це сценічно-образне оформлення музичної інтерпретації в акті виступу перед аудиторією. Важливими складовими її є акторська майстерність, елементи драматургічного дійства, рухи, міміка, пантоміміка. Спів українських пісень з їх інсценізацією активізує в учнів старшого шкільного віку творче самовираження. Колективна вокально-творча театральна діяльність – спів уривків з оперних сцен (дуетів, тріо) з їх постановкою, також важливий навчально-виховний метод активізації творчого самовираження старшокласників, який посилює художньо-емоційний вплив вокального твору на учнів, сприяє у них формуванню творчого натхнення.

Ми дійшли висновку, що театралізована інтерпретація вокального твору має проводитись у декілька етапів. Перший етап - художній аналіз музичного і літературного текстів, змісту, сюжету, мови. Художній аналіз слід розпочинати з виразного читання літературного тексту, обміну думок з приводу сюжету, змісту. Бажано звернути увагу на мову літературного тексту: яскраві образні порівняння, асоціації, епітети, метафори. В процесі колективної творчості учнів проводиться розподіл вокальних «ролей», з'ясування суті стосунків між ними.

Важливим етапом театралізованої інтерпретації є другий, який спрямовано на сценічне представлення вокального образу. Тут важливе все – і підбір міміки, і відтворення специфічних рухів, манери сценічної поведінки, тощо. Народження вокального «сценічного» образу – процес складний. Вокально «зіграти» роль – «означає створити на сцені живий і яскравий характер людини і через її вчинки, її думки і почуття, її долю передати певне ставлення до життя, відобразити думки, що закладені в творі» [1, 70]. Виразне донесення до слухачів образного змісту твору відбувається завдяки осмисленню та емоційно-інтонаційному забарвленню кожного слова літературного тексту. Неабияку роль відіграє чіткість дикції. Одним із методів є залучення старшокласників самостійного підбору сценічно-акторських елементів (рухів, одягу, інших атрибутів), міміки, сценічної пантоміміки (жестів).

Заключним етапом театралізованої інтерпретації є передача створеного вокального сценічного образу під час виступу на публіці. Саме під час виступу розкриваються творчі здібності учнів: уява, творча фантазія, здатність до імпровізації, «сценічне самопочуття», тощо.

Викладене дає змогу акцентувати важливість активізації творчого самовираження старшокласників, підкреслити роль виконавської інтерпретації творів українських композиторів у творчому спрямуванні учнів.

Література

1. Миропольська Н., Ничкало С., Рагозіна В., Хлебнікова Л., Шахрай В. Уроки художньо-естетичного циклу в школі: навчання і виховання: Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 240 с.
2. Роджерс Н. Путь к целостности: человеко-центрированная терапия на основе экспрессивных искусств // Вопросы психологии. – 1995. - № 1, с. 18.
3. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у початковій школі. Навч. – метод. Посібник. – 2-е вид., доп. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 216 с.